

**ЗІРКИ БАЛЕТНОЇ ТРУПИ ХАРКІВСЬКОГО АКАДЕМІЧНОГО
ТЕАТРУ ОПЕРИ ТА БАЛЕТУ ІМ. М. В. ЛИСЕНКА**

Розглянуто творчі портрети найвидатніших танцівників Харківського театру опери та балету ХХ ст.

Ключові слова: балетна трупа, балетмейстер, танцювальний дует, хореографічне училище.

Рассмотрены творческие портреты наиболее выдающихся танцовщиков Харьковского театра оперы и балета ХХ в.

Ключевые слова: балетная труппа, балетмейстер, танцевальный дует, хореографическое училище.

The article presents the creative portraits of the most outstanding dancers Kharkov Opera and Ballet Theater.

Key words: ballet troupe, choreographer, dance duo, Ballet School.

Актуальність теми. Під час вивчення історії Харківського академічного театру опери та балету ім. М. В. Лисенка дослідники найчастіше зосереджують увагу на творчості майстрів академічного співу. На жаль, мистецтво та діяльність балетної трупи, роль якої в мистецькому житті театру є надзвичайно важливою, все ще залишається поза межами дослідницького інтересу. Запропонована стаття має заповнити створену лаку, що й зумовлює її актуальність.

Мета — висвітлити роль провідних майстрів харківської балетної школи в історії балетної трупи Харківського оперного театру, визначити їх внесок у розвиток вітчизняного балету.

Завдання дослідження:

1. Розкрити особливості історичного становлення балетної трупи ХАТОБу.
2. Розглянути творчий та життєвий шлях видатних солістів та балетмейстерів Харківського театру опери та балету.

Об'єкт дослідження — творча діяльність балетної трупи Харківського оперного театру на протязі ХХ ст..

Предмет дослідження — особливості творчого шляху видатних харківських танцівників: Т. Попеску, С. Коливанової, Л. Маркова.

Історія балетної трупи Харківського театру опери та балету розпочалась фактично ще до його офіційного відкриття в 1926 р., а саме: наприкінці ХVІІІ ст. У ракурсі розкриття означеної теми вельми значущим постає той факт, що свідчення про балетні вистави в Харкові є давнішими, ніж згадки про оперні спектаклі. Вже в 1780 р. у Харкові відбувалися балетні вистави, показані трупою під керівництвом відставного петербурзького танцюриста Іваницького. Кількість танцівників у групі наближалась до 20 осіб. Усі вони були «харківцями».

Крім балетів на харківській сцені демонструвалися і оперні вистави: від «Мельника, чаклуна, хитруна і свата» М. Соколовського та О. Облесімова до «Лиха від карети» В. Пашкевича та А. Княж-

ніна. Розвиткові оперно-балетної справи в місті значною мірою сприяла діяльність у Харкові відомої групи Штейна в першій половині XIX ст.

У виконанні артистів саме цієї трупи харків'яни вперше побачили славетну українську музичну виставу «Наталка Полтавка» І. П. Котляревського, в якій гармонійно поєднані слово і музика, спів і танець. Музично-хореографічна сутність театральної вистави, яка згодом стане джерелом і плідним ґрунтом для виникнення й розвитку всіх жанрів українського національного театру, поступово стверджується на харківській сцені, надаючи цікаві зразки своєрідних синтетичних вистав.

Радянська доба в історії українського оперно-балетного театру — це період бурхливого розквіту мистецтва, сміливих шукань і експериментів, гострої боротьби художніх течій і спрямувань, формування оригінального репертуару, режисури, диригентської та балетмейстерської майстерності, оперного та балетного виконавства.

У 1964 р. поряд з досвідченими майстрами — О. Байковою, В. Гудименко, О. Поповим — головні партії в «Лебединому озері» та «Жизелі» з великим успіхом виконали вихованці Київського хореографічного училища — натхненна і лірична балерина С. Коливанова і темпераментний, віртуозний танцюрист Т. К. Попеску.

Життєвий шлях народного артиста України Теодора Костянтиновича Попеску відзначений складними та незвичайними подіями. Народився Попеску 28 січня 1935 р. Його, хлопчика-сироту, підбрали на шляхах Великої Вітчизняної радянські солдати, що звільняли Румунію від фашистів. В Україні Т. К. Попеску потрапив до дитячого будинку, де грав у духовому оркестрі на трубі.

У 1951 р. юного трубача нагородили єськими ботиками, гітарою та направили в спеціальний Київський дитячий будинок для обдарованих дітей. У цьому закладі навчали музикантів, художників, артистів балету та читців. Після двотижневого карантину новачки мали скласти екзамен зі спеціальності, яку вони намагалися набути. Коли Попеску прийшов на іспит, приймальна комісія перевірила його гнучкість, координацію рухів, слух та відчуття ритму. Після всіх цих тестів він запитав у екзаменаторів: «А коли ж я гратиму на трубі?». І отримав відповідь, що його зачислено в балетний клас

Таким чином, займатися балетом Попеску почав дуже пізно — в 17 років. Його ровесники, які танцювали з самого дитинства, були кращі за Теодора. На першому році навчання танцівника-початківця чекав провал — він не зміг виконати необхідну програму і отримав «двійку» на екзамені. Майбутнього видатного балетмейстера обов'язково б відчислили зі школи, якби не один із педагогів — Кирило Тихомиров. Він наполіг на тому, щоб хлопця залишили в дитячому будинку, і взяв його у свій клас.

Так випадок визначив майбутнє видатного балетмейстера. Т. Попеску закінчив Київське хореографічне училище в 1957 р. та деякий час працював у Київському театрі опери та балету, а також — в Узбецькому театрі опери та балету.

Саме в училищі він познайомився з дівчиною, котра на все життя підкорила його серце. С. Коливанова стала не тільки його дружиною, але і партнеркою по сцені. Їх перший спектакль мав символічну назву — «Берег щастя». Балетний дует Попеску — Коливанова об'їздив увесь Радянський Союз.

Проте справжньою творчою коліскою Попеску-артиста стала харківська сцена. Саме тут, у театрі опери та балету ім. М. В. Лисенка, в 1963 р. народився блискучий танцювальний дует Світлани Коливанової та Теодора Попеску, який протягом багатьох років залишався провідним у класичних та сучасних прем'єрах.

Т. К. Попеску продовжив традиції видатних танцівників харківської сцени: О. М. Соболя, В. К. Литвиненка, В. В. Гудименка. «Візитною карткою» вионавських стилів цих танцівників був віртуозний чоловічий танець, героїка та мужність створюваних образів. Академічність у танці Т. Попеску поєднувалась з потужною динамікою та відкритою емоційністю, що дозволило йому створити незабутні образи в балетах сучасних композиторів: М. Скорульського («Лісова пісня», Лукаш), В. Губаренка («Дон Жуан»), А. Петрова («Створення світу», Адам), Ж. Бізе-Р. Щедрина («Кармен-сюїта», Хосе), А. Хачатуряна («Спартак»), А. Мелікова («Легенда про кохання», Ферхад).

Одним із найяскравіших художніх надбань Т. Попеску справедливо вважають виконання партії Хулігана в балеті на музику Д. Шостаковича «Панночка та Хуліган» за однойменним кіносценарієм В. Маяковського. Тут яскраво втілилися кращі артистичні й танцювальні якості митця: щирий ліризм, драматична наснага і пластична виразність, що здатна замінити слово.

Попеску-артист міг бути аристократичним, як у більшості класичних вистав на музику П. Чайковського, С. Прокоф'єва, А. Адана, Л. Мінкуса. Він також міг вражати брутальною силою та атакуючим натиском. Подібні образи, поряд з тендітними та ніжно-ліричними героїнями С. Коливанової, сприймалися як взаємодоповнюючі елементи концептуальної цілності вистави. Дует провідних харківських танцівників неодноразово виступав у європейських країнах, у Канаді.

Свій багатий вионавський досвід Т. К. Попеску успішно передавав численним учням, серед яких, насамперед, були студенти факультету класичної хореографії Харківського училища культури. Деякий час він очолював балетний колектив Молдавського театру опери та балету, а згодом повернувся до Харкова. В останні роки життя видатний танцівник та балетмейстер працював як балетмейстер-репетитор. Т. К. Попеску користувався виключним мистецьким авторитетом, був вимогливим до себе та колег і робив усе для підтримки високого рівня харківських танцівників. Підготовлені за його участю молоді артисти виконували з тим ступенем самовіддачі й емоційної наснаги, які підтверджували непересічний рівень майстерності Т. К. Попеску-педагога. Вдячна пам'ять про цього майстра сцени та наставника молодих талантів назавжди збережеться в наших серцях.

Народна артистка України Світлана Іванівна Коливанова має безліч почесних звань та нагород: лауреат міжнародного конкурсу ар-

тистів балету у Варні, «Кавалер ордена княгині Ольги» III ступеня, «Почесна громадянка міста Харкова», «Людина року» (2005), лауреат конкурсу «Народне визнання — 2006» у номінації «за відданість мистецтву».

Валерина народилася 26 вересня 1940 р. в Росії, у Воронежській області. Після війни батьки Світлани були направлені в Західну Україну, в місто Солібор. Там маленька Світлана пішла в початкову школу. В 1948 р. сім'я оселилась в місті Бориспіль Київської області, де в невеличкому військовому містечку Світлана почала ходити до балетного кружка, яким керував Миколай Соєнко. Вчитель запропонував батькам віддати Світлану в хореографічне училище. Так, у 1951 р. С. Коливанова стала студенткою Київського державного хореографічного училища. В 1958 р. як найкраща учениця, Світлана представляла Київ на відборі балетних училищ у Москві. Разом з С. Коливановою на відборі танцювали Максимова і Васильєв, Нурієв і Сизова, інші майбутні зірки балету.

У передвипускному класі юна балерина блискуче станцювала провідну роль у балеті «Берег щастя» А. Спадавеккіа та була відзначена пресою. Вже тоді в училищі зародився знаменитий творчий дует майстрів радянського балету — С. Коливанової і Т. Попеску. В 1959 р. закінчилось навчання в хореографічному училищі та почалась робота в Київській національній опері.

У 1960 р. Світлана Коливанова одружується з Теодором Попеску і разом з чоловіком від'їжджає до Ташкента. Проте балетмейстер Сатуновський, котрий працював з С. Коливановою і Т. Попеску, наполягав щоб вони повернулися до Харкова. У 1963 р. артисти театру погодилися приїхати до першої столиці України. В цьому році їхні імена з'явилися на театральних афішах Харкова, котрий став для них творчою батьківщиною, містом визнання та значних художніх відкриттів.

У сезоні 1973-1974 рр. дует запросили до участі в гастрольях Великого театру СРСР, які відбулися в Америці, Росії, Казахстані, Азербайджані. Артистів вшанували почесними грамотами. Наступні гастролі 1977 р. відбувалися в Італії, і там харківські митці викликали справжній фурор.

С. Коливанова виступила в десятках головних партій, створивши різнохарактерні образи: бешкетна Кітрі, ніжна Фрігія, жагуча Кармен, головні партії в балетах Адана, Мінкуса, Прокоф'єва, Шостаковича, а також Донна Анна («Дон Жуан» Губаренка), Мехмене Бану («Легенда про любов» Мелікова). Газета «Красное знамя» відзначала: «Її натхненню, техніці аплодували у ФРН, Канаді, США, Бельгії. Танцювала вона на сцені Великого і на знаменитому бразильському стадіоні «Маракана», де шалена торсида влаштувала їй овацію, змусивши вийти на «біс» [4].

Газета «Вечірній Харків» підкреслювала: «...творча діяльність її — це кращі театри Канади, Америки, Італії, Бразилії, Польщі, Чехословаччини, Німеччини... і скрізь аншлаги, оплески, овації, квіти. Перелічувати всі міста колишнього нашого СРСР — місця мало, хіба

що не була в Улан-Уде, сміється балерина. Кращі танцюристи — Лавровський, Фадеїчев, Романенко, Лієпа — вважали за честь бути її партнерами, а потім партнерами ставали й найталановитіші з її учнів» [5].

Нині С. Коливанова — художній керівник балету Харківського державного академічного театру опери та балету ім. М.В. Лисенка, кавалер орденів «Трудового Червоного Прапора», відзнаки Президента України «За особливі заслуги у розвитку культури в Україні» III ступеня, багатьох державних, міжнародних та професійних нагород. Балерина продовжує передавати свою безцінну майстерність усе новим і новим поколінням.

Прихід у велике мистецтво для Л. В. Маркова був вельми своєрідним. Для хлопчика, який народився в маленькому кримському містечку Керч, головними речами в житті були футбол та море.

У 1961 р. до міста на гастролі приїхав Донецький театр опери та балету. П'ятнадцятирічний хлопчик потрапляє на виставу «Лебедине озеро». Задоволення від побаченого було неперевершеним. Музика, рухи, пластика, якою можна передавати почуття героя... До кінця спектаклю підліток сидів як заворожений і зрозумів: це — його, а тут ще й випадок підвернувся. Л. Марков дізнався, що в Київському державному хореографічному училищі буде набір в експериментальний клас. У сім'ї так склалося, що в червні випала нагода їхати до Києва. Хлопець умовив матір спробувати взяти участь у конкурсі — і раптом вступив!

У вересні розпочалися заняття. Незважаючи на спортивну підготовку учня, ази класичного танцю давались з великим напруженням. Минув рік — і з десяти осіб, набраних до першого експериментального, сім відчислили, а трьох, зокрема й Маркова, перевели в третій експериментальний, тому що трьох учити окремо було недоцільно, та й експерименти по набору «переростків» були закінчені. Вирішили спробувати, чи зможуть новачки наздогнати програму.

Цей рік був найтяжчим для Л. Маркова: рухи ускладнились, темп прискорився, захворювання на тиф відібрало від занять три місяці. Тільки зусилля педагогів — Маргарити Дмитрівни Назарової, Євгена Васильовича Зайцева, Романа Миколайовича Зубова, — які доклали величезних зусиль, віддавши учневі свій вільний час, допомогли успішно закінчити курс.

По закінченні училища в 1967 р. Л. Маркова був направили на роботу в Харківський академічний театр опери та балету ім. Лисенка. Протягом першого року він танцював усі кордебалетні ролі, отримав за це 75 крб., але був щасливим, працював на всіх репетиціях на повну силу. Вже через рік молодому танцівникові доручили виконання ролі Ганса в балеті «Жізель», іспанський танець у «Лебединому озері». В наступному році — нові цікаві ролі: Гефест — балет «Прометей», Король мишей — «Лускунчик», Ротбарт — «Лебедине озеро».

Через рік Л. Марков отримав ставку соліста, що надало можливості виконувати нові цікаві партії в спектаклях, поставлених Мар-

гаритою Арнаутовою («Легенда про любов» — Візир, «Доктор Айболить» — Бармалей), Маратом Газієвим («Створення світу» — Чорт, «Даремна обережність» — Марселіна).

За майстерне виконання партій другого плану в 1976 р. Л. В. Марков присуджено звання заслуженого артиста України. Вже в цьому році його переводять у категорію провідного соліста балету.

Разом з виконавською діяльністю Л. Марков займається балетмейстерською роботою. Однією з перших була робота над постановкою танцю в оперному спектаклі «Червоний капелюшок», у подальшій творчій біографії — хореографічні номери в операх: «Фауст» — вальс, «Вальпургієва ніч» — дует Вакха і Вакханки, «Аїда» — площа, «Тарас Бульба» — козачок.

Подальша творча робота Л. Маркова в театрі надала можливість познайомитися з видатними балетмейстерами того часу: К. Сергеевим, М. Дудинським, М. Боярчиковим.

Цікавими нюансами творчої біографії танцівника є незвичайні партії: підлітків та жінок. Л. Марков виконав три жіночі партії — Фея Карабос у «Сплячій красуні», Марселіна в «Даремній обережності», Отаманша в «Бременських музикантах». У спектаклі «Бременські музиканти» Л.В.Марков дебютував як вокаліст.

За двадцять років творчого життя в театрі виконано більше сорока партій, в яких Л. Марков проявив себе не тільки як неперевершений виконавець, але і як неперевершений актор.

У 1985 р. Л. Марков вступив до ГТІСу (Москва) на балетмейстерське відділення, клас В. В. Васильєва і К. С. Максимової, котре закінчив у 1991 р.

У 1987 р. закінчився 20-ти річний трудовий стаж танцівника. Маючи яскраві педагогічні та балетмейстерські задатки, Л. В. Марков розпочав балетмейстерську діяльність, здійснюючи постановки танцювальних сцен у театрах Харкова: в Театрі російської драми ім. О. Пушкіна, Українському Академічному театрі ім. Т. Г. Шевченка, Харківському Академічному театрі ляльок ім. Н. К. Крупської, музично-драматичних театрах України: в Сімферополі, Чернівці, Миколаєві, Полтаві.

З 1998 р. Л. Марков працював у Харківській академії культури, де викладав предмети «Мистецтво балетмейстера», «Дуетний танець», «Зразки класичного наслідування», «Іспанський народний танець».

З 2003 р. він є завідувачем кафедри сучасної хореографії і керівником студентського театру танцю «ЕСТЕТ». Здійснює постановки, серед яких: мюзикл «Монах», концертні номери «Вдови» і «Концерт по заявках», хореографічні постановки для вокальних номерів, хореографічна композиція «Чайка» за мотивами повісті-притчі Р. Баха «Чайка на ім'я Джонатан Лівінгстон» (спільно з китайською студенткою Юань Юань).

Майстер керував роботою студентів кафедри народної хореографії М. Дяченка, Є. Креньова, В. Байструченка і кафедри сучасної хореографії Т. Стасик по підготовці конкурсних номерів до I-го Відкритого Харківського конкурсу балетмейстерів (2006 р.).

Нині Л. В. Марков продовжує працювати в академії і займається педагогічною, науковою та творчою діяльністю.

Отже, видатні танцівники — солісти Харківського театру опери та балету ім. М. В. Лисенка — С. Коливанова, Т. Попеску, Л. Марков — досвідчені майстри хореографії, котрі відкрили «нову добу» в історії українського оперно-балетного театру, окреслили харківську традицію академічного балетного виконавства. Свій багатий виконавський досвід вони передавали численним учням.

Перспективами подальших досліджень може бути вивчення історії та розвитку Харківського державного театру опери та балету ім. М. Лисенка.

Список літератури

1. Милославський К. Харківський театр опери та балету // К. Милославський. — К. : Муз. Україна, 1965. — 131 с.
2. Станішевський Ю. О. Балетний театр України. 225 років історії. — К. : Муз. Україна, 2003. — 438 с.
3. Станішевський Ю. Харьковский театр оперы и балета // Ю. А. Станішевський // Музыкальная энциклопедия. — М. : Советская энциклопедия, 1981. — Т. 5. — С. 1035-1037.
4. Красное знамя. — 1990. — 26 вересня.
5. Вечерний Харьков. — 1999. — 16 септєбря.

Надійшла до редколегії 18.05.2011 р.